

УДК 94:329.3.055.2](477)“18/19”

**СПІВПРАЦЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ ХРИСТИЯНСЬКО-
СУСПІЛЬНОГО НАПРЯМУ В АВСТРІЙСЬКІЙ ДЕРЖАВНІЙ РАДІ
НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.
(за українськими джерелами)**

Андрій КЛІШ

*Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. Громницького, 1а, Тернопіль, 46000
Кафедра стародавньої та середньовічної історії
e-mail: Klish_Andriy@ukr.net*

Роман ЛЕХНЮК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
Кафедра новітньої історії України імені Михайла Грушевського
e-mail: r.lechniuk@gmail.com*

У статті на основі українських джерельних матеріалів аналізуються передумови створення і діяльність у австрійській Державній раді фракції Слов'янський християнсько-народний союз, що стала зразком співпраці слов'янських депутатів християнсько-суспільного скерування. Доводиться, що функціонування фракції було наслідком спільних інтересів його учасників, насамперед щодо національної рівноправності. На підставі цього висвітлюються найгостріші питання, що стояли перед українськими, словенськими і хорватськими консервативними середовищами. Досліджується пошук учасниками шляхів їх вирішення та визначаються чинники, що цьому перешкоджали. Акцентується увага на значній ролі, яку вперше відіграли українські представники Галичини і південні слов'яни у політичному житті нижньої палати парламенту.

Ключові слова: Державна рада, Слов'янський християнсько-народний союз, християнсько-суспільний рух, консерватизм.

Конституційна система, що склалась у монархії Габсбургів внаслідок реформ 1860-х років, значною мірою вплинула на розвиток національних рухів в імперії. Однією з визначальних складових нового правового стану в державі стала поява представницьких органів, зокрема загального для усієї Цислейтанії (австрійської частини дуалістичної монархії) парламенту у Відні – Державної ради. Можливість брати участь у виборчих кампаніях, діяльності парламенту, набувати досвіду легальної політичної боротьби стали неocenним здобутком, зокрема і для українських діячів.

Одним із важливих аспектів парламентської діяльності стала постійна взаємодія з представниками різних національних рухів, політичних партій та ідей. Державна рада, особливо на межі ХІХ–ХХ ст. була справжньою політичною мозаїкою – за підрахунками часопису польських східногалицьких консерваторів "Gazeta Narodowa", в обраній на

виборах 1901 р. Державній раді налічувалося аж 20 політичних клубів, партій і груп¹. Природно, що серед настільки значної кількості організацій українські депутати мали як потенційних союзників, так і противників. Співпраця із іншими фракціями Державної ради, часто більш досвідченими за українську, ставала додатковим досвідом для українських політиків у Відні. Одним із найкращих прикладів тісної й ефективної співпраці є діяльність у Державній раді каденції 1897–1900 рр. Слов'янського християнсько-народного союзу (далі СХНС) – політичного клубу, до якого увійшли представники консервативних християнсько-суспільних середовищ.

Першу групу джерельних матеріалів дослідження становлять періодичні видання, насамперед газета “Руслан” – офіційний орган українського християнсько-суспільного руху в Галичині. Цей часопис регулярно інформував читачів про внутрішні наради членів СХНС, ухвали нарад, публікував виступи депутатів цього клубу у Державній раді та перед виборцями. Інформацію про функціонування СХНС друкувала також урядова україномовна газета “Народна часопись”. Ще одним важливим джерелом інформації є неопубліковані спогади лідера українських християнських суспільників Олександра Барвінського (1847–1926), що зберігаються у фондах відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Ці рукописи містять відомості про “внутрішню кухню” СХНС, мотиви участі у ньому українських депутатів та чимало деталей щодо суспільно-політичних процесів досліджуваного періоду.

Чимало цінних даних містять також протоколи засідань Руського клубу Державної ради, що велися Анатолем Вахнянином (1841–1908). Вони зберігаються у фонді 818 Центрального державного історичного архіву у Львові (далі ЦДАЛІ України). Це, зокрема, інформація про установчі збори СХНС і дискусії щодо характеру діяльності цієї фракції.

В українській історіографії питання співпраці слов'янських християнських суспільників у Державній раді мало досліджене. Серед наявних праць варто виокремити статтю А.Клиша², у якій автор розглянув головні віхи існування цього парламентського клубу. Втім, залучення у пропонуваній статті нового джерельного матеріалу, насамперед неопублікованих спогадів О.Барвінського, дають змогу відкрити чимало нових сторінок з історії досліджуваного питання. Частково цю проблему вивчали австрійський історик Г.Біндер³, а також словенські дослідники В.Мелік⁴ і Б.Радосавлєвіч⁵.

З українського боку ініціаторами співпраці з хорватами і словенцями стали представники консервативного християнсько-суспільного середовища, насамперед О.Барвінський. На противагу зближенню народів із москвофілами, проголошеному у 1896 р., він та його прихильники намагалися налагодити співпрацю з національними партіями інших слов'янських народів, що проживали у монархії Габсбургів. Варто зазначити, що ідея творення об'єднання слов'янських парламентарів не була новою. Ще 1891 р. у О.Барвінського виникла думка приєднатися до фракції графа Карла фон Гогенварта.

¹ Gazeta Narodowa. 1901. Nr. 61. 2 marca.

² Клиш А. Фракція “Слов'янський християнсько-народний союз” у Державній Раді (1897–1900) // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. Вип. 14. Тернопіль, 2014. С.123–132.

³ Binder H. Galizien in Wien. Parteien, Wahlen, Fraktionen und Abgeordnete im Übergang zur Massenpolitik. Wien, 2005. S.372 – 378.

⁴ Melik V. Slovenci v Državnem Zboru 1893–1904 // Zgodovinski časopis. Leto 1979. Letnik 33, št.1. S.49–66.

⁵ Radosavljevič B. Katoliška narodna stranka in Hrvati v letih 1897–1903 // Zgodovinski časopis. Leto 1994. Letnik 48, št. 3. S.335–351.

Це була консервативно-клерикальна група, що гуртувала німецьких консерваторів, словенських, хорватських та румунських парламентарів і була одним із найбільших, а отже, і найвпливовіших об'єднань у Державній раді. Втім, тоді ця ідея не була підтримана українськими депутатами, які вирішили створити окрему фракцію – “Руський клуб”⁶.

Маючи на меті створення цього об'єднання, українські християнські суспільники хотіли використати досвід південних слов'ян, набутий ними завдяки членству в клубі К. фон Гогенварта: “А що Словінці і Хорвати попередньо під кермом гр. Гогенварта були політично добре вишколені в парламентарних справах, тимто й руські послы чимало при їх участі скористали з їх політичного і парламентарного досвіду”⁷. Обмін досвідом мав сприяти підвищенню рівня політичної і парламентарної культури українських послів⁸. Водночас утворення достатньо чисельної групи могло дати шанс українським депутатам відігравати більшу, ніж дотепер, роль у розподілі важливих державних посад⁹.

Важливо зазначити, що співпраця українських, словенських і хорватських політиків не ґрунтувалася на так званій “слов'янській ідеї”, а була результатом прагматичної співпраці внаслідок збігу консервативних засад учасників і конкретних прагнень щодо зміни національної і соціально-економічної ситуації в державі. Це підтверджують протоколи спільних підготовчих нарад напередодні створення СХНС¹⁰. Опортунізм групи О.Барвінського “слов'янській ідеї” і абсолютне неприйняття русофільства стали одним із рушіїв утворення їх політичної організації – Католицького русько-народного союзу, шестеро представників якого – О.Барвінський, А.Вахнянин, М.Каратницький, К.Охримович, К.Мандичевський та І.Гробельський – стали українським представництвом у спільній слов'янській фракції. До них долучився представник Буковини І.Винницький.

27 березня 1897 р. у Державній раді офіційно створено фракцію “Руський клуб” на чолі з найстаршим із українських депутатів о. К.Мандичевським, а вже 30 березня 1897 р. відбулися перші спільні збори українських і словенських депутатів, на яких був присутній також о. Д.Танячевич. Українці запропонували не називати фракцію католицькою, як спочатку планувалося, а “християнською”, щоб уможливити участь у ній православних сербів¹¹. Щоправда, серби до складу фракції так і не увійшли. О.Барвінський пояснив це сербсько-хорватськими непорозуміннями: “Коли Русини, Словінці, Хорвати і Сербі зібралися на необов'язуючу нараду, виринула між Хорватами й Сербами така завзята буча, що показалася спілка з Сербами неможливою. Хорвати обстоювали

⁶ Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 34. Арк.701.

⁷ Там само. Арк. 708.

⁸ О.Барвінський у своїх спогадах зазначав: “Руський клуб” мав ще й той хосен із злуки з “Слов.Хр.Н.Союзом”, що руські послы, котрі в давнішій окремім і самостійнім клубі лише в ряди-годи сходилися на наради і хиба прихватком застановлялися над дневним порядком та поставленими на нім предлогами законів, тепер збиралися правильно з вишколеними в давнішій клубі Гогенварта південно-слов. послами, обговорювали основно поставлені на дневну чергу предлоги і тим способом втягнули ся до систематичної парламентарної праці...” (Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 35. Арк. 856).

⁹ Там само. Спр. 34. Арк. 737–738.

¹⁰ На установчих засіданнях співзасновники СХНС чітко зазначили, що дана співпраця не ґрунтується на “слов'янській спільності”, що вона має на меті лише спільними зусиллями відстоювати національні інтереси кожного з окремих народів. У випадку українських політиків це мало бути різким протиставленням “неославізму” русофілів (ЦДІАЛ України. Ф. 818 (Анатоль Вахнянин). Оп. 1. Спр.10. Арк. 68).

¹¹ Там само. Арк. 67.

своє історичне державне право, з котрим Серби не могли погодитися”¹². На цих зборах обрано спільний комітет для підготовки статуту нової фракції, до якого увійшов, зокрема, О.Барвінський¹³. 1 квітня 1897 р. створено парламентську фракцію СХНС, до якої увійшло 35 депутатів: 11 хорватів, 16 словенців, 7 українців та 1 чех¹⁴. Основою програми СХНС стало архієрейське послання католицького єпископату Австро-Угорщини напередодні виборів до Віденського парламенту¹⁵.

В основі цього послання архієреїв – низка вимог до виборців, а також програма необхідних реформ у державі. Насамперед, від виборців вимагалось голосувати за тих кандидатів, які були щирими католиками і у своїй програмі і діяльності не посягали на авторитет Церкви і релігії загалом¹⁶. Лише такі кандидати могли змінити незадовільну, на думку кліру, освітню ситуацію, що склалась після прийняття ліберальною більшістю Державної Ради у 1869 р. закону про відокремлення Церкви і школи. Адже, як стверджувалось у пастирському листі, “теперішня школа народна не дає запоруки, що ваших дітей будуть виховувати і учити по католицьки, єї наука і єї вихованє не мають на собі цій віри католицької і життя католицького”¹⁷. Окрім цього, єпископи закликали до національного рівноправ'я і взаємної поваги між народами монархії. Важливим аспектом пастирського послання стало звернення до соціально-економічних проблем: архієреї закликали, у дусі енцикліки Папи Лева XIII *Regum Novarum*, приділяти значну увагу соціальним питанням, захисту робітників і селян шляхом прийняття розумних законів, опіки над убогими і до доброчинності.¹⁸ Водночас акцентувалось на небезпеці соціалістичної агітації, ворожої не лише Церкві, а й самим виборцям. Підкреслювався і популістський та демагогічний характер лівих партій.¹⁹

Програма СХНС так окреслювала його завдання: “Змагати до улагодження публичного життя в релігійнім, культурнім, соціальнім і економічнім взгляді на позитивно-християнській основі і буде відстоювати з всякою рішучістю за безусловно рівноправністю славянських народів на основі національних прав і християнської справедливости, як і за повну свободу Церкви”²⁰. На зборах обрано трьох співголів СХНС – О.Барвінського, К.Булата, І.Шуштершчіча. Виступаючи на зборах, А.Вахнянин зазначав, що СХНС має стати першим кроком до перетворення монархії Габсбургів на слов'янську федерацію²¹.

Соціально-економічна програма СХНС виглядала доволі органічною з огляду на подібність проблем, що стояли перед членами фракції. Якщо такі слов'янські народи Австро-Угорщини, як поляки і чехи, зберегли власні соціальні еліти – земельну аристократію, то українці, хорвати та словенці були її позбавлені, їх національні рухи, у тому числі й консервативні напрямки, черпали свої людські сили переважно з духовенства і доволі нечисленної інтелігенції, а опору змушені були шукати у селянстві, яке становило найчисленнішу соціальну групу серед цих народів.

¹² Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 34. Арк.702.

¹³ ЦДАЛ України. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 67 зв.

¹⁴ *Radosavljevič B.* Katoliška narodna stranka in Hrvati v letih 1897–1903... S. 336.

¹⁵ Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 34. Арк.705.

¹⁶ Архиепископи і єпископи австрійські вірним своїх єпархій мир, привіт і благословенє і Ісусі Господі нашім // Руслан. 1897. Ч. 12. 16 (28) січня.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Архиепископи і єпископи австрійські вірним своїх єпархій мир, привіт і благословенє і Ісусі Господі нашім // Руслан. 1897. Ч. 13. 17 (29) січня.

¹⁹ Архиепископи і єпископи австрійські вірним своїх єпархій мир, привіт і благословенє і Ісусі Господі нашім // Руслан. 1897. Ч. 14. 18 (30) січня.

²⁰ З Ради державної // Народна Часопись. 1897. Ч. 68. 25 березня (6 квітня).

²¹ ЦДАЛ України. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 68.

О.Барвінський і А.Вахнянин у соціальній сфері пропагували запозичення успішного досвіду інших країв і держав. Найбільшою мірою це виявилось у їх парламентських і сеймових промовах. Одним з головних завдань мало стати створення хліборобських спілок для забезпечення селянства від зубожіння і боргів, а отже, й від головної проблеми соціально-економічного життя тогочасної Галичини – масової еміграції²². Важливою ініціативою А.Вахнянина було започаткування у краї позичкових кас системи Райфайзена. Потребу в таких закладах обґрунтувала серія матеріалів у “Руслані” з історії позичкових кас²³. Попри проголошення міщанства й селянства підвалинами суспільного ладу²⁴, християнські суспільники не відходили від консервативних засад, пояснюючи це прив’язаністю українського селянина до традиції, спираючись на яку, він “двигав народність руску з більшим успіхом як би кому здавало си”²⁵. Також вказувалось на важливу роль аристократії (в українців її не було), а опорою суспільного ладу визнано майновий стан і авторитет²⁶.

Корисність співпраці українських і словенських політиків в рамках СХНС у соціально-економічній сфері полягала у тому, що словенці могли слугувати зразком до наслідування для українських християнських суспільників. Так, старанням Я.Крека у словенських землях створено банки і кооперативи, розгалужену мережу інших неполітичних товариств, які вели активну соціальну й економічну, просвітницьку й організаційну роботу з селянами і робітниками. 1892 р. засновано “Словенський християнсько-соціальний робітничий союз”, що став головною словенською інституцією такого спрямування²⁷. Соціально-економічні постулати цього середовища пропагувались і під час масштабних католицьких віч, що проводились у Люблянці у 1892, 1900, 1906 і 1913 рр.²⁸

Попри декларації, зокрема словенських політиків, щодо пріоритетності соціально-економічних аспектів²⁹, найважливіший напрям діяльності СХНС становила національна сфера. Це пояснюється загальною ситуацією в Цислейтанії упродовж останнього десятиліття XIX ст., насамперед різким загостренням національних суперечностей. Невдача українсько-польської “ нової ери” і чесько-німецьких “пунктацій” 1890 р. (спроб досягнення компромісу у національно-політичних питаннях, кожна із яких, в силу різних причин, не увінчалась успіхом), загострення національного протистояння у Галичині (“баденівські вибори” 1897 р., а дещо згодом питання українського університету і сільськогосподарські страйки 1902 р.), у чеських землях – через мовне питання і в Крайні – у зв’язку з небажання австрійських німців допустити викладання словенською мовою в гімназії у м. Цельє – усе це було симптомами національних протиріч у державі. Одночасно із посиленням впливу радикальніших національних партій (молодочехів, німецьких націоналістів, польських і українських націонал-демократів) ставилася під загрозу звична політична, культурна і соціальна система монархії, з чим не могли змиритись консервативно налаштовані українські, словенські і хорватські політики.

²² Берім ся спільно до економічної роботи! // Руслан. 1899. Ч. 54. 9 (21) березня; Потреба хліборобської організації і репрезентації // Руслан. 1897. Ч. 186. 19 (31) серпня; Ч. 187. 20 серпня (1 вересня); Ч. 207. 13 (26) вересня; Ч. 212. 19 вересня (1 жовтня); Ч. 213. 20 вересня (2 жовтня).

²³ Буде робота реальна! // Руслан. 1897. Ч. 286. 17 (31) грудня; О сільських касах системи Райфайзена // Руслан. 1899. Ч. 57. 12 (24) березня.

²⁴ Вибори до Ради державної // Руслан. 1897. Ч. 24. 30 січня (11 лютого).

²⁵ Принцип національності // Руслан. 1897. Ч. 21. 26 січня (7 лютого).

²⁶ Листи до рускої інтелігенції // Руслан. 1897. Ч. 31. 8 (20) лютого.

²⁷ *Bobič P.* War and Faith. The Catholic Church in Slovenia, 1914–1918. Leiden–Boston, 2012. S. 11–12.

²⁸ *Ibid.* P.11.

²⁹ Пос. Беркс перед виборцями // Руслан. 1897. Ч. 139. 21 червня (3 липня).

Реалізувати свої національні та соціально-економічні програмні засади представники СХНС намагалися шляхом активної участі у консервативній парламентській більшості, яка сформувалась після виборів 1897 р. і до якої увійшли “Польське коло”, консервативні німецькі фракції, що були спадкоємцями вже неіснуючого клубу Гогенварта, чехи та представники СХНС. Слов'янська фракція увійшла до більшості, задекларувавши власні позиції, що подекуди відрізнялися від позицій інших представників більшості, зокрема “Польського кола”. Першою пробою сил для СХНС стало укладення тексту звернення парламенту до цисаря Франца Йосифа I. 6 травня 1897 р. відбулася нарада фракції з цього питання, на якій обговорено та висунуто доповнення до проекту звернення, що стосувалися питань національної рівноправності й економічного стану селянства. Зокрема, фракція наполягала на запровадженні національної рівноправності у суспільному житті, школі та владі, зменшенні видатків на владні інституції, підтримці селянства. Акцентувалось і на розвитку шкільництва згідно з релігійними і національними принципами. Також вирішено, що у випадку, якщо ці пропозиції не будуть підтримані, скерувати власне звернення до монарха³⁰. О.Барвінський від імені СХНС подав ці пропозиції у редакційний комітет, і вони були враховані³¹.

Парламентська більшість не була монолітною, і це неминуче позначилось на її дієздатності. Попри видання маніфесту, який закликав до об'єднання сил та відмови від міжнаціональних конфліктів³², реальна діяльність окремих фракцій більшості свідчила про розходження декларацій з практичними заходами. Так, “Польське коло” постійно намагалось вести окрему політику, наголошуючи на необхідності надання більшої автономії Галичині. Для українців це означало зміцнення поляків у Східній Галичині та послаблення їх власних позицій. Натомість, СХНС заявляв, що підтримуватиме більшість за умови відстоювання нею національної рівноправності усіх народностей в усіх частинах Цислейтанії³³. Прикладом незацікавленості “Польського кола” у реальній національній рівноправності став мовний законопроект, запропонований польським депутатом М.Білінським, який польська ж фракція не допустила навіть до винесення на обговорення у сесійному залі. Це спричинило протест та обурення представників СХНС, а “Руслан” передбачив кризу парламентської більшості³⁴.

Криза була невід'ємним елементом існування парламентської більшості (і Державної ради каденції 1897–1900 рр. загалом). У парламенті регулярно поставало питання про цілісність і узгодження дій, вихід окремих фракцій через внутрішні суперечності. 27 листопада 1899 р. молодочеські депутати фактично зруйнували коаліцію, оголосивши обструкцію, чим паралізували роботу парламенту. У загостренні ситуації українці звинувачували “Польське коло”, яке заблокувало проект М.Білінського³⁵. У результаті цього прийнято ухвалу щодо скликання тимчасової парламентської комісії для розробки мовного законопроекту, проте чехи не підтримали цю пропозицію та продовжували блокувати роботу парламенту. 16 грудня 1899 р. СХНС вніс до парламенту законопроект про народності, що передбачав вирішення проблеми національної рів-

³⁰ В справі адреси до трону // Руслан. 1897. Ч. 94. 27 квітня (9 травня).

³¹ Що зробив Славянський Союз при зрадагованю адреси // Руслан. 1897. Ч. 100. 4 (16) травня.

³² Вісти політичні // Руслан. Ч. 266. 23 листопада (5 грудня); Маніфести // Руслан. 1897. Ч. 272. 30 листопада (12 грудня).

³³ Яка парламентська більшість може остоятись? // Руслан. 1897. Ч. 128. 8 (20) червня; Становище “Славянського християнсько-народного Союзу” в Раді державній // Руслан. 1897. Ч. 141. 24 червня (6 липня).

³⁴ Письмо з Відня // Руслан. 1899 Ч. 227. 9 (21) жовтня; Відокремішене Галичини // Руслан. 1899. Ч. 235. 19 (31) жовтня.

³⁵ Обструкція // Руслан. 1899. Ч. 259. 18 (30) листопада.

ноправності в монархії³⁶, але і це не дало результату. Друкований орган краківських консерваторів “Czas” обурювався українськими ініціативами, зазначаючи, що українське питання не варто порушувати у парламенті. Натомість, чеський консервативний часопис “Politik” застерігав поляків від конфліктів з СХНС, особливо у період кризи парламентської коаліції³⁷. Зі свого боку, “Руслан” наголошував, що байдужість центральної і місцевої влад до українських вимог спонукала українських депутатів з СХНС змінювати тактику³⁸. З огляду на вкрай заплутану ситуацію всередині більшості, яка не влаштовувала жодного з її учасників, питання доцільності перебування у коаліції стало дискусійним не лише для молодочехів (наслідком чого стала обструкція), а й усередині слов'янської фракції³⁹.

Конструктивна робота парламенту і вирішення ним соціальних та національних проблем унеможлилювались також регулярними змінами урядових кабінетів – упродовж діяльності каденції їх встигло проіснувати аж шість. Нестабільність урядів, а отже, і політичної ситуації, зумовлювалась гострою кризою, спричиненою мовними розпорядженнями для чеських земель президента міністрів (очільника уряду) К.Бадені, виданими 6 квітня 1897 р. Згідно з ними, німецька і чеська мови набували рівних прав у діловодстві адміністративних і судових установ. Розпорядження призвели до різко негативної реакції фактично усіх німецьких політичних середовищ монархії, масових протестів, радикалізації, зростання німецького націоналізму, паннімецьких і, як наслідок, антислов'янських настроїв серед німецькомовного населення. У зв'язку з цим, напружені дискусії в Державній раді переросли навіть у масові бійки депутатів, а німецька обструкція змінювалась чеською⁴⁰.

Навіть за таких вкрай несприятливих умов політики з СХНС намагалися переконати усе нових президентів міністрів у необхідності виконання їх проектів. Під час обговорення урядової програми призначеного у березні 1898 р. президента міністрів Ф.Туна від імені СХНС виступив його співголова – словенський депутат І.Шуштершіч. Він зазначав, що запропонована програма надто “безстороння”, через що може по-різному трактуватися. До того ж, у ній не розкрито позицію уряду щодо національного, селянського та релігійного питань. І все ж, СХНС вважав важливішим не текст програми, а конкретну роботу, тому І.Шуштершіч від імені фракції висловив довіру уряду⁴¹. І хоча

³⁶ Значущі події // 1899. Ч. 275. 8 (20) грудня.

³⁷ Вісти політичні // Народна Часопись. 1898. Ч. 207. 18 (30) вересня.

³⁸ Зїзд руских послів // Руслан. 1898. Ч. 195. 1 (13) вересня.

³⁹ Зокрема, член СХНС І. Гробельський у листі до О. Барвінського від 30 жовтня 1898 р. наголошував на неефективності перебування у коаліції: “Так поважного клюбу як “Союз” після теперішнього стану річи в нашим парламенті буде потребувало кожде правительство... “Союз” повинен зважити на се, що на тепер з пекучими потребами народів в ним заступлених а не ломати собі голови о правицю. Чехи не журять ся о правицю але о свої народні інтереси і не кажуть, що по оживленій дебаті рішили держати ся правиці. Не Тун бо противний бажаням Русинів але поляки з правиці, – чиж се не сьміх держати ся беззглядно правиці. Чого обавляти ся виступити рішучо або перейти до опозиції. До безглуздної опозиції ніхто не жене, але жадати того, що правиця три уже рази приняла до відомости а попередні правительства також, єсть обовязком чести Клюбю. Одна є лишень поважна обава що може не всі члени Клубю пійдуть за ухвалою більшости, то добре най виступлять з Клубю а тоді народи в ним заступлені будуть знати хто їм – колом в бік, тоді прапор під котрим стоїте не буде осьміваний та зневажений. Тоді Каратніцкій або Мандичевский може перейти до польського Клубю “Кола“, як схоче а на 2, 3 “Союз” не стратить богато”: Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника (далі – ЛННБУ), відділ рукописів. Ф.11. Спр. 1015 / п. 76. Арк. 92–93 зв. (Лист І. Гробельського до О. Барвінського, 30 жовтня 1898 р.).

⁴⁰ Детальніше див. *Łazuga W. Kalkulowac... polacy na szczytach C. K. Monarchii. Poznań, 2013. S.208–246.*

⁴¹ Річ п. Дра Шуштершіча, виголошена 29. Марця 1898 р. в раді державній в імені Слав. христ.-нар. Союза в розправі над заявою міністра-президента гр. Туна // Руслан. 1898. Ч. 64. 20 березня (1 квітня).

президент міністрів заявляв про бажання співпрацювати з парламентською коаліцією та створив спеціальну комісію для підготовки проекту закону щодо міжнаціональних взаємин в імперії, його зосередженість винятково на чесько-німецькій проблемі викликала невдоволення слов'янської фракції. Як наслідок – знову постало питання про подальше перебування СХНС у парламентській більшості. “Руслан” пояснював такі дискусії небажанням фракції далі очікувати на милість від уряду⁴². У червні 1899 р. відбулося засідання комітету парламентської коаліції за участю Ф.Туна. Представники СХНС надалі відстоювали необхідність вирішення мовної проблеми одночасно в усіх краях, заручившись підтримкою чеських депутатів. Разом вони запропонували внести це питання до програми коаліції, проте цю ідею не підтримали ні “Польське коло”, ні австрійський “Католицький центр”, ні президент міністрів, для якого й надалі пріоритетним залишалося вирішення німецько-чеського конфлікту⁴³.

Суттєві претензії українці, хорвати і словенці мали і до нового уряду М.Кларі. 5 жовтня 1899 р. на зібранні правлячої коаліції прийняте рішення про якомога швидшу підготовку законопроекту щодо врегулювання мовних взаємин у монархії, а також про призначення нового уряду, який зважав би на пропозиції парламентської більшості. Українські депутати позитивно сприйняли цю позицію коаліції⁴⁴, аналогічну позицію зайняла уся фракція СХНС. Але роль перехідного уряду М.Кларі, згідно з побажаннями цісаря, мала звестись лише до ліквідації мовних розпоряджень К.Бадені і залагодження найважливіших справ монархії⁴⁵. Зважаючи на це, уряд навіть не намагався вирішити національне питання у державі.

Позитивніше розпочиналася співпраця з наступним президентом міністрів – Е.Кербером, переговори якого з фракціями більшості завершилися успішно, і у березні 1900 р. відновлено її єдність. Проте вимоги чеських депутатів надалі не виконувались, і вони продовжили блокування роботи парламенту. “Польське коло” вийшло з коаліції, а СХНС звернувся до чехів з пропозицією призупинити блокування та знову вступити у перемовини з урядом. Ці спроби виявилися марними. Коаліція фактично розпалася, а можливий розпуск парламенту ставав усе реальнішим⁴⁶.

Після остаточного розпаду парламентської більшості представники СХНС, старочехів і Центру вирішили зберегти міжфракційну солідарність, щоб мати змогу вимагати від уряду конкретних дій щодо запровадження національної рівноправності. “Нова правниця” (так її охрестили у пресі), яка налічувала усього 57 членів, єдина задекларувала бажання захищати інтереси усіх слов'янських народів монархії Габсбургів. Головними засадами нового об'єднання були вірність монархії та християнські засади, а основною метою – захист національних та релігійних інтересів репрезентованих народів. Новий блок мав намір

⁴² Чи правниця існує? // Руслан. 1898. Ч. 166. 26 липня (7 серпня).

⁴³ Криза правниці // Руслан. 1899. Ч. 120. 30 травня (11 червня). З огляду на гостроту чесько-німецької проблеми, на загрозу, що несла вона стабільності всієї держави, і на саму постать Ф. Туна – колишнього намісника Богемії і представника давнього чеського дворянського роду – така позиція президента міністрів видається доволі логічною.

⁴⁴ Заява правниці // Руслан. 1899. Ч. 216. 26 вересня (8 жовтня).

⁴⁵ *Lazuga W.* Kalkulować... S.239

⁴⁶ Письма з Відня // Руслан. 1900. Ч. 36. 15 (27) лютого; До ситуації // Руслан. 1900. Ч. 44. 24 лютого (8 березня). Навіть за таких вкрай несприятливих обставин члени СХНС продовжували відстоювати інтереси народу. Зокрема, О.Барвінський при підтримці фракції вніс звернення до Е. Кербера щодо захисту жителів гірських карпатських повітів від свавілля євреїв-лихварів. Жителі цих повітів, не маючи належної освіти, потрапляли у залежність до лихварів: *Левицькій І.* Александер Барвінській в історії культурного движения руского народа на Прикарпатю. Львів, 1901. С.54–55.

опиратися на християнський світогляд у суспільних та державних справах⁴⁷. Втім, через недієздатність Державної Ради 8 вересня 1900 р. цісар Франц-Йосиф I видав декрет про розпуск нижньої палати парламенту й оголосив про проведення нових виборів⁴⁸.

Варто зазначити, що співпраця українських і південнослов'янських депутатів відбувалася не лише у стінах парламенту. У вересні 1897 р. у столиці Словенії – м.Любляна – О.Барвінський взяв участь у словенському конгресі за участі депутатів сейму і Державної Ради. О.Барвінського обрано членом президії. Як почесний голова, на конгресі він проголошував учасникам зібрання ідеї слов'янської єдності (але не у трактуванні “неославівців”), при цьому свою промову він почав словенською мовою, а завершив – українською. Зокрема, О.Барвінський зазначав, що створення СХНС стало визначальною подією для слов'ян у Австро-Угорщині, оскільки сприяло консолідації слов'янських депутатів у коаліції⁴⁹.

У 1898 р. О.Барвінський, як делегат СХНС був єдиним представником від українських партій на святкуванні столітнього ювілею видатного чеського науковця Ф.Палацького у Празі⁵⁰. Це піднімало на новий рівень взаємини між українцями та представниками інших слов'янських народів на культурній ниві⁵¹. Діяльність О.Барвінського, скерована на слов'янське зближення, не залишилася непоміченою. Зокрема, “Словенське католицьке політичне товариство” в Любляні висловило щире захоплення й низку подяк О.Барвінському за політичну публіцистику (надруковану в німецькомовних часописах держави) та за активну позицію на ниві “солідарного поступовання з иньшими слав'янськими і католицько-німецькими послами в бою за рівноправність народів в Австрії”⁵².

У наступну парламентську каденцію 1901–1906 рр. група поміркованих українських депутатів увійшла до фракції “Слов'янський центр”, що продовжувала політичну лінію СХНС. О.Барвінський від імені своїх однопартійців відмовився увійти до складу “Русько-українського клубу” на чолі з Ю.Романчуком*, оскільки вважав, що опозиційна діяльність клубу щодо уряду не принесе жодної користі для українців. Ще однією причиною відмови входження до цієї фракції стала участь у ній москвофіла М.Короля. З часом О.Барвінський неодноразово відмовлявся від пропозицій утворення спільного українського парламентського клубу, наголошуючи на користі перебування у Слов'янському Центрі (зокрема, на можливості зібрати кількість підписів, необхідну для внесення інтерпеляцій чи доступ до парламентських комісій)⁵³.

Дослідження співпраці слов'янських депутатів Державної Ради християнсько-суспільного ідеологічного спрямування демонструє ті успіхи, яких вдалося досягнути всім учасникам СХНС, у тому числі українським депутатам. Чи не вперше не польська чи чеська слов'янська фракція відіграла важливу роль у Відні, була активним грав-

⁴⁷ Перед катастрофою // Руслан. 1900. Ч.121. 31 травня (13 червня); “Der Süder” о “Новій правизи” // Руслан. 1900. Ч. 140. 22 червня (5 липня).

⁴⁸ Баран А.В. Виборча реформа в Австро-Угорській монархії 1907 р. і роль українських депутатів у її проведенні // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. 2012. № 3. С.4.

⁴⁹ Промова пос. Барвінського на словінським вічі в Любляні // Народна Часопись. 1897. Ч. 202. 7 (19) вересня.

⁵⁰ Кравець О. Хорватські дописувачі Олександра Барвінського // Проблеми слов'янознавства. 2004. Вип.54. С.223.

⁵¹ Зокрема, зав'язались тривалі відносини між О. Барвінським та єдиним чеським учасником СХНС – майбутнім єпископом Оломоуца Антонієм Кирилом Стояном, свідченням чого є їх листування, що хронологічно сягає аж 1921 року (ЛІННБУ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. Ф. 11. Спр. 2460 / п. 148. 15 арк.).

⁵² Словенське католицьке політичне Товариство в Любляні до п. Барвінського // Руслан. 1897. Ч.279. 11 (23) грудня.

* Фракція українських депутатів, що дотримувались опозиційної тактики.

⁵³ ЦДАЛ України. Ф. 818. Оп. 1. Спр. 10. Арк. 75–77.

цем як на безпосередньо парламентарній, так і закулісній сцені. Вперше від українців, словенців чи хорватів значною мірою залежало існування парламентської більшості, і саме на це змушений був зважати уряд⁵⁴. Можна припустити, що лише глибока криза парламенту через німецько-чеське протистояння і, як наслідок, паралізація його діяльності спочатку німецькою лівицею і націоналістами, а згодом чехами, не дала змогу представникам СХНС примножити свої здобутки. Втім, навіть досягнутого виявилось достатньо, щоб продемонструвати успішність “реальної політики”, гостро критикованої у той час українськими опозиційними народовцями, радикалами і русофілами. Важливим став контекст не тільки суто парламентський, а й особистісний та культурний⁵⁵.

Перспектива дослідження цієї проблематики відкриває можливість порівняльного аналізу консервативних рухів слов'янських народів Цислейтанії, представниками яких були і християнські суспільники із СХНС. Подальші студії у цьому напрямі розширять уявлення як про теоретичні засади консерватизму у Габсбурзькій монархії, так і про практику тогочасних консервативних середовищ, у тому числі українських.

**THE COOPERATION OF SLAVIC CHRISTIAN-SOCIAL DEPUTIES
IN THE AUSTRIAN IMPERIAL COUNCIL AT THE END OF THE 19th –
AT THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY
(based on ukrainian sources)**

Andriy KLISH

*Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Gromnyskyi str. 1a, Ternopil, 4600
Department of ancient and medieval history
e-mail: klish_andriy@ukr.net*

Roman LEKHNIUK

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000
Department of modern Ukrainian history
e-mail: r.lechniuk@gmail.com*

The article on Ukrainian sources analyzes the preconditions of establishment and activity of the Slavic Christian People's Union fraction in the Austrian Imperial Council, which became an example of Slavic Christian-social deputies' cooperation. Functioning of the SCPU was a result of its member's common interests, especially in the question of national equality, and allows exploring the most urgent issues that stood before Ukrainian, Slovenian and Croatian conservative environments. Beside this were studied ways of their solutions and related problems. Also in focus is an important role played by Ukrainian representatives of the Galicia and southern Slavs in the political life of the lower house of parliament for the first time.

Key words: Imperial Council, Slavic Christian People's Union, Christian-social movement, conservatism.

⁵⁴ Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр. 35. Арк. 885.

⁵⁵ На думку О. Барвінського “тим способом обопільним опізнанням затіснялися взаємини між руськими і південно-славянськими та Чехами (передусім моравськими, типом і вдачею значно відмінними від властивих чеських), будилася і поглиблювалася справжня словянська взаємність. Вони почали розуміти наші справи і змагання, а ми навпаки їхні, так що вони вважали наші справи своїми, а ми їхні нашими”: Інститут літератури НАН України, відділ рукописних фондів і текстології. Ф. 135. Спр.35. Арк. 825.

**СОТРУДНИЧЕСТВО СЛАВЯНСКИХ ДЕПУТАТОВ
ХРИСТИАНСКО-ОБЩЕСТВЕННОГО НАПРАВЛЕНИЯ
В АВСТРИЙСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ СОВЕТЕ
В КОНЦЕ XIX–НАЧАЛЕ XX ВВ.
(на материалах украинских источников)**

Андрей КЛИШ

*Тернопольский национальный педагогический университет
имени Владимира Гнатюка
ул. Громницкого, 1а, Тернополь, 4600
Кафедра древней и средневековой истории
e-mail: klish_Andriy@ukr.net*

Роман ЛЕХНЮК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000
Кафедра новейшей истории Украины имени Михаила Грушевского
e-mail: r.lechniuk@gmail.com*

В статье на основании украинских источников анализируются предпосылки создания и деятельность в австрийском Государственном Совете фракции Славянский христианско-народный союз, которая стала примером сотрудничества славянских депутатов христианско-общественного направления. Доказывается, что функционирование СХНС было следствием общих интересов его участников, прежде всего в деле национального равноправия. На основании этого освещаются наиболее острые вопросы, стоящие перед украинскими, словенскими и хорватскими консервативными средами. Исследованы поиски путей их решения и связанные с этим проблемы. Акцентировано внимание на значительной роли, которую впервые играли украинские представители Галичины и южные славяне в политической жизни нижней палаты парламента.

Ключевые слова: Государственный совет, Славянский христианско-народный союз, христианско-общественное движение, консерватизм.